

Szent István Egyetem

Georgikon Campus

Növénytudományi és Biotechnológiai Tanszék

Tanszékvezető: Dr. Taller János egyetemi tanár

Konzulens: Dr. Bódis Judit egyetemi docens

Társkonzulens: Dr. Varga Anna tudományos segédmunkatárs

**Egy kemenesalji település, Mesteri tájhasználat
története régi térképek és a helyi lakosok
szemszögéből**

Szakedolgozat

Lórántfy Kolos

Természetvédelmi mérnöki szak BSc

Keszthely 2020

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. Célkitűzés.....	4
3. Irodalmi áttekintés.....	5
3.1. A hagyományos ökológiai tudás definíciója, szerepe és jelentősége a természetvédelemben.....	5
3.2. Az Alsó-Kemeneshát kistáj természetföldrajzi áttekintése.....	6
3.3. Mesteri krónikája.....	8
4. Anyag és módszer.....	12
4.1. A mintaterület bemutatása.....	12
4.2. Módszertan.....	12
4.2.1. Terepbejárás.....	12
4.2.2. Interjúk készítése.....	12
4.2.3. Történelmi térképek, légi és műholdfelvételek elemzése.....	12
5. Eredmények és értékelésük.....	14
5.1. Mesteri és környékének felszínborítása és tájhasználata a történelmi térképek, légi és műholdfelvételek alapján.....	14
5.2. Táj történet a helyi adatközlők elmondása szerint.....	17
5.2.1. Erdők.....	17
5.2.2. Szőlők, gyümölcsösök.....	19
5.2.3. Rétek – hegyen és nedves helyen.....	20
5.2.4. Legelők.....	27
5.2.5. Szántók.....	28
6. Következtetések, természetvédelmi javaslatok.....	30
7. Összefoglalás.....	33
8. Felhasznált források jegyzéke.....	34
8.1. Irodalomjegyzék.....	34
8.2. Internetes források.....	34
8.3. Ábrajegyzék.....	35
9. Köszönetnyilvánítás.....	37
10. Mellékletek.....	38
1. Melléklet.....	38

1. Bevezetés

A táj és ember kapcsolata már korábban is fontos volt számomra, éppen ezért szerettem volna mélyebben elmerülni ebben a témában és saját kutatásokat végezni. Természetvédelmi szemmel vizsgálva a folyamatokat, a hétköznapi megszokott dolgoktól eltérő nézőpont került megvilágításra. Magának a tájnak a használata vagy a használat felhagyása különböző hatásokat eredményez. Ezek a múltból származó események mind kihatnak a jelenre. A valaha volt szoros kapcsolat táj és ember között egyre inkább megszűnőnek látszik mostanra.

Születésem óta Mesteriben élek. Szinte minden, ami csak tud, ideköt. Ez az a hely, ahol otthon érzem magamat, ezért a helyi természet védelmére több figyelmet szentelek. A szakdolgozat elkészítése során motiváló hatással volt rám a szülőföldem. A munka írásában személyes érintettség is volt, hiszen az ük- és dédszüleim életkörülményei érdekelték főként. Ők a szegényebb időkben ugyancsak helyt tudtak állni az életben.

Ma a falu nevének hallatán legelső gondolatként a Mesteri Termálfürdő jut eszébe az embereknek, kutatásom viszont a fürdő előtti időkre nyúlik vissza, amikor a táj adta lehetőségekből éltek meg a helyiek. Az általuk összegyűjtött tapasztalatok, illetve átélt történelmi események számos olyan tényre adhatnak választ, amikre máshonnan nem tudnánk magyarázatot találni.

Összegyűjtöttem a helyi lakosok meglátásait, amelyeket a saját terepbejárásokkal és irodalmi forrásokkal együtt dolgoztam fel. Különösen érdekelt a helyiek véleménye a mai állapotokról. A jelenlegi helyzetet hogyan látják a saját szemükkel, mi lehet a változások hátterében, mit gondolnak, érdemes lenne-e visszaállítani a régi körülményeket. Ők mind átélték az elmúlt évtizedek alatt történő változásokat, a környezőtáj átalakulásait jobban át tudják látni.

2. Célkitűzés

Szakdolgozatom legfőbb célkitűzése, hogy bemutassam mekkora hatást gyakorol az ember a tájra, valamint eltűnése milyen következményeket von maga után. Céлом volt, hogy Mesteri tájtörténetéről, a hozzá tartozó legelők, szántóföldek, erdők, szőlők és gyümölcsösök kezeléséről, fenntartásukról és természetvédelmi helyzetükről átfogó képet kaphassak. Ezt a célt a ma élő lakossággal folytatott beszélgetések segítették, valamint a történelmi térképek, légifelvételek és korabeli fényképek. A választott korszakok még felidézhetőek a helyiek emlékezetében, ezért a kérdések döntő többségére sikerült választ kapnom.

Ezzel a kutatómunkával szeretném felhívni a figyelmet környezetünk és a táj fontosságára. Jobban át kellene értékelnünk mindazt, amit a természettől kaptunk és odafigyelni rá, hiszen mi is képesek vagyunk mindarra, amire a korabeli emberek. A területek fenntartása nem csak természetvédelmi szempontból jelentős, így a bekövetkező degradációs folyamatokat célszerű megakadályozni, illetve a már jelenlévő leromlott állapotokat helyreállítani.

A dolgozat elkészítésével az is céлом volt, hogy a helyi tudás összegyűjtésével hozzájáruljak globális célkitűzések megvalósulásához, mint amilyen az élőhelyek fragmentálódásának megakadályozása, rehabilitációja, a biodiverzitás megtartása és növelése, valamint az éghajlatváltozás következtében kialakult hatások elleni védekezés.

3. Irodalmi áttekintés

3.1. A hagyományos ökológiai tudás definíciója, szerepe és jelentősége a természetvédelemben

A mai rohamosan fejlődő világban egyre kevesebb hangsúlyt kapnak azok a bevált gyakorlati tapasztalatok, melyeket felmenőink annak idején még napi szinten alkalmaztak. Ők nem a telefon vagy számítógép képernyője előtt töltötték az idejük nagy részét, mint a modern kor gyermekei. Nagyszüleink, de akár szüleink is órákat tudnának mesélni nekünk a gyermekkorukról, hogy hogyan élték mindennapjaikat a szabad ég alatt a természetben.

Ezek az alkalmazkodási folyamatok nemzedékek sorain keresztül öröklődtek. A generációk átadták egymásnak a házasított és vadon élő állatok, növények neveit, igényeit, hasznosíthatóságukat és kezelhetőségeit. Fajismeretük ennek hatására gyarapodott, az elnevezések viszont tájanként változóak. Leginkább a hasznos, nem túl apró, egyedi megjelenésű vagy valamilyen egyéb szempontból fontos (pl. kártevőket) élőlényeket különböztették meg, de a tájban jellemző bokrok és fák is kaptak elnevezést. Ez természetismeret az emberiség legősibb tudása, amelyet a természet közeli emberek a mai napig őriznek szívükben (Internet1).

A hagyományos ökológiai tudás szorosan összefűződik a népi növényismerettel. Ők személyes tapasztalataik, esetleg iskolai tanítás során sajátították el ezt a szellemi örökséget, de hallomásból vagy akár játék közben is tanulhatták ezeket (Babai, 2013).

A természetvédelmi kérdések megoldásában eredményesen egészítheti ki a népi növényismeret a tudományos vegetációtudományi ismereteket. Legfőbb ismeretterülete a ház körül lévő élőlények, de a vadon élő, kaszálókon, legelőkön, erdőkben előforduló fajokról, élőhelyekről, természetes folyamatokról is jelentős mennyiségű ismerettel rendelkeztek, mivel mindennapi tevékenységeik által sokkal szorosabban kötődtek ezekhez a területekhez, mint a mai átlagember (Molnár et al., 2009).

A fajok ismerete a táj-használat közben alakult ki, a szabadban végzett munka közben rögzült. A hortobágyi pásztorok a legelő jószág számára igyekeztek a legjobb táplálékot biztosítani, igen jól ismerték a legelő növényeinek tulajdonságait. Tudásuk lehetővé tette a legelők leromlásának megelőzését, javítását és javulását. A mai tájhasználatról is kikérhetjük a pásztorok véleményét. Tudásuk alapján képet kaphatunk a táj használatáról, változásairól. Ez a szellemi örökség tovább képes fennmaradni, mint a többi népi hagyomány, hiszen emberek megélhetésének egyetlen lehetősége volt. A pásztorkodás változásával változik ugyan a tudás, de nem szűnik meg (Molnár, 2011).

Az utóbbi időben alkalmazott természetvédelmi célú kezelések száma, amelyek a hagyományos ökológiai tudást tartalmazzák, növekedni kezdett. Igaz, nem minden esetben sikeres, mivel a hagyományos ökológiai tudás már nem áll rendelkezésre vagy nem azokat az élőhelyekre és fajokra vonatkozik, amiket védeni szeretnénk. A kezeléseket legfőként azoknál az élőhelyeknél használják, amelyeknek létrejötte is hagyományos ökológiai tudásra alapszik, mint például a fás legelők (Varga et al., 2017).

3.2. Az Alsó-Kemeneshát kistáj természetföldrajzi áttekintése

Kutatásom során Mesteri település és környékét vizsgáltam, amely az Alpokalja nagytáj keleti csücskéhez, a Kemeneshát középtájba és az Alsó-Kemeneshát kistájba tartozik.

Az Alsó-Kemeneshát Vas és Veszprém megye területén található, területe 551 km², amely a nagytájnak 7,6%-a, középtájnak pedig 44,8%-a (Dövényi, 2010).

Területhasználatát tekintve több mint a fele szántó. Jelentős az erdők kiterjedése (33,6%), kisebb területű a rét vagy legelő (együtt 7,7%) valamint a lakott terület (4,1%). Igen alacsony arányban van jelen a kert (2,2%) és szőlő (1,1%), a legkisebbel pedig a vízfelszín (0,3%) rendelkezik (Dövényi, 2010).

Mesteri a Ság hegy lábánál helyezkedik el (1. ábra). A domborzati képződmény neve Ság és többféle módon szerepel az internetes forrásokban (Ság-hegy vagy Sághegy), azonban az akadémiai helyesírási szabályzat 182. pontja alapján, mivel magyarázó céllal kapcsoljuk hozzá a kötőszót, Ság hegyként írjuk helyesen (Internet2).

1. ábra Mesteri elhelyezkedése műholdképen (Forrás: Internet3)

A kistáj egységes fennsíkjelleggel rendelkezik, kevésbé tagolt. Az átlagos tengerszint feletti magasság 190 méter. Egységes domborzata nincsen, így változó a magassága. Gyenge lefolyása az kis szintkülönbségek miatt van. Az átlagos relatív relief 8 m/km^2 (Marosi és Somogyi, 1990).

Mezozoos kőzetekből álló változatos összetételű aljzatú. A Ság hegy rétegvulkánja a 3–3,7 millió éves vulkanizmusához kötődik, valamint a tufagyűrűk is, amelyek a kiszórt vulkáni anyagból jöttek létre. Pleisztocén korú szélrózsió jelentős mértékben lehetett jelen, a Ság tanúhegye ezt támasztja alá. Pannon és pleisztocén üledékek kb. 50–350 méter vastagságban pusztultak le (Dövényi, 2010).

A kistáj éghajlata mérsékelten száraz és mérsékelten hűvös. A napsütéses órák száma évente 1920 és 1950 közötti. A téli és nyári hónapokban jelentős különbség van. Télen 185 óra, míg nyáron 760 óra körül vannak a napsütéses órák. A kistáj évi középhőmérsékletet tekintve $9,8\text{--}10 \text{ }^\circ\text{C}$ közötti. Az évi csapadékmennyiség 630–660 mm. A hótakarós napok száma kb. 35 lehet. A maximális hóvastagság 18–220 cm körüli átlagosan. Az ariditás indexe pedig 1,03–1,08 között mozog. Uralkodó széliránya az É-i és a D-i, melynek sebessége elérheti a 3 m/s-ot is. Mezőgazdasági növények és zöldségfélék termesztéséhez alkalmaz a táj éghajlata (Marosi és Somogyi, 1990).

A kistáj két fő vízgyűjtő területéhez tartozik. Keleti fele a Marcal, nyugati fele pedig a Rába. Keleti részében folyik a Kodó-patak, Csikászó-patak, Bőrhend-patak és a Cinca-patak. A területnek veszteséges a vízháztartása a kavicstakaró szárazsága miatt. A víz minőségét tekintve még jónak mondható.

Átlagosan 4 méter mélységű a „talajvíz”. Patak völgyek mentén viszont 2 m-re közelíti meg a felszínt. Mérsékelt a réteg-víz készlete. Erősen kemény és vasas vizek a jellemzőek. Hévíz is előfordul, Mesteriben 61°C körüli, míg Borgátán 47°C.

Talajait tekintve az agyagbemosódásos barna erdőtalajok fordulnak elő, amelyek gyenge termékenységgel rendelkeznek. Területi részarányt, ha nézünk, elmondható, hogy Celldömölk közelében 4, ill. 6%-ban található csernozjom barna erdőtalaj. Szántóként lettek hasznosítva a csernozjomos barna erdőtalajok. A Kodó- és Cinca-patakoknak lápos réti és réti talajai vannak (Marosi és Somogyi, 1990).

A dombvidék flórája már hosszú ideje antropogén hatásoknak van kitéve. A fennmaradt erdők kiligettedtek a legeltetés miatt. Az állattartás felhagyásával intenzíven erdősítik a területet. Nyugat dunántúli- (csarab - *Calluna vulgaris*) és szubmediterrán (délvidéki perjeszittyó - *Luzula forsteri*) flóraelemek mellett felbukkannak xerotherm elemek (fekete kökörccsin - *Pulsatilla nigricans*) is a déli részeken, míg a lösszel borított területeken pedig kontinentális fajok (tavaszi hérics - *Adonis vernalis*) jelennek meg.

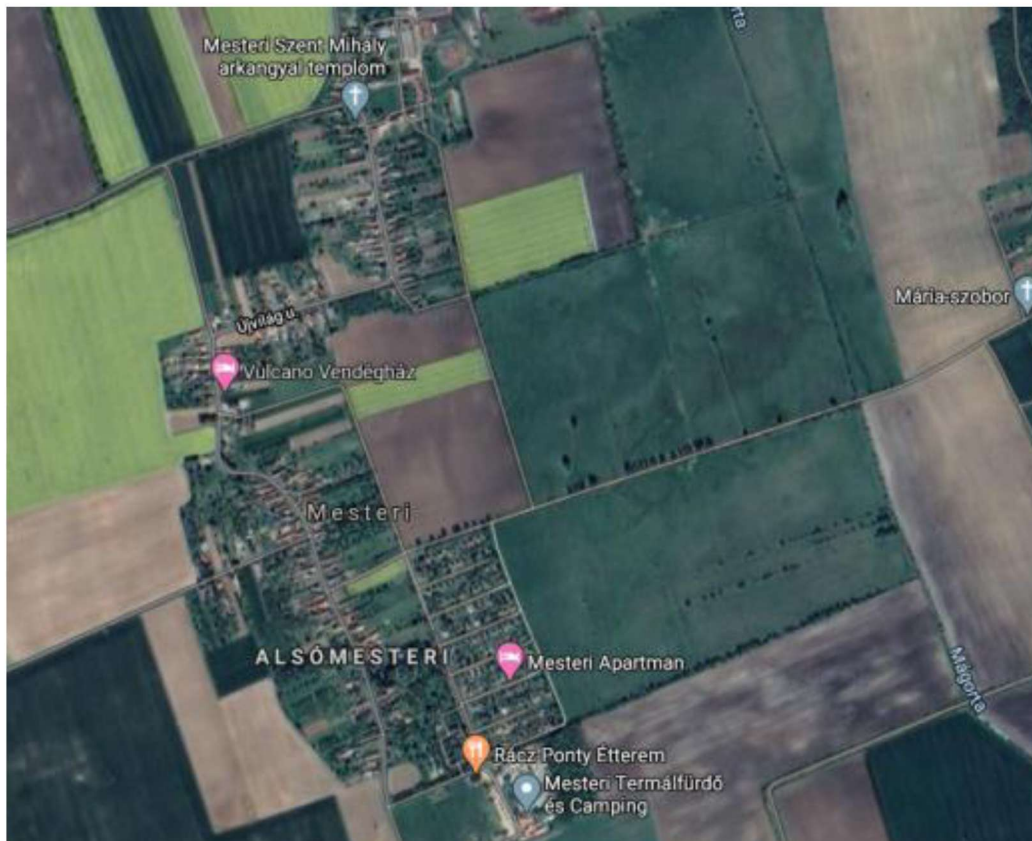
A kistájra jellemző élőhelyek közé tartoznak az őshonos fafajú keményfás jellegtelen erdők (RC), gyertyános-kocsányos tölgyesek (K1a), jellegtelen üde gyepek (OB), cseres-kocsánytalan tölgyesek (L2b), gyertyános-kocsánytalan tölgyesek (K2), bükkösök (K5), franciaperjés rétek (E1), valamint a nem tőzegképző nádasok, gyékényesek és tavikákások (B1a) (Mesterházy, 2007).

3.3. Mesteri krónikája

Írásos forrásokban legelőször 1293-ben említik Mesterit. Ebben az időben még Mestur néven, a későbbiekben már Mesturi, Mestery néven szerepel a helység név. A magyar mester főnévből alakult ki, mai napig családnévként is fennmaradt. Egyes feltevések szerint a falu déli határában lévő Mestreiána nevezetű városról is kaphatta elnevezését (Internet4).

A falu mai képe (2–6. ábra) kettő különálló településből tevődik össze. Felső- és Alsó-Mesteri néven önállóan szerepeltek a történelmi időkben, a 14. században vált ketté. Alsó-Mesterit túlnyomórészt kis- és középnemesek lakták, a másik rész az előkelőbb nemesi családok birtokában volt, mint például az Esterházyak, Békássyak és Hernádmesteriek. 1935-ben egyesült ismételten, immáron Mesteri néven. Felső-Mesteriben található a római katolikus

templom, amelynek Szent Mihály arkangyal a védőszentje. A templom a 13. században épült román stílusban, jelenleg is a település nevezetességének számít. Alsó-Mesterihez a Ság hegyi lejtők tartoztak, amelyeken a szőlőtermesztés a középkor óta zajlott már. Ennek a falurésznek a határában 1964-ben végeztek olajkutatásokat, azonban olaj helyett termálfvízforrást fedeztek fel az akkori munkások. Ezt felhasználva 1968-ban termálfürdőt alakítottak ki, ami a mai napig üzemel (Internet5).

2. ábra Jelenkori műholdfelvétel Mesteriről (Forrás: Internet3)

3. ábra Réti boglárkák (*Ranunculus acris*) által uralt rét 2019-ben (Forrás: saját készítésű kép)

4. ábra Felhagyott legelő gémeskúttal (2019) (Forrás: saját készítésű kép)

5. ábra Szőlőültetvény gyümölcsfákkal a Ság hegyen (2020) (Forrás: saját készítésű kép)

6. ábra Repce januári ködben (2018) (Forrás: saját készítésű kép)

4. Anyag és módszer

4.1. A mintaterület bemutatása

Mesteri Magyarország nyugati részén, Vas megyében található. Celldömölk várostól 6 km-re. Közvetlen közelében található a Ság hegy, ami a falu életében meghatározó szerepet játszik a mai napig is (Internet⁶). A település környezeti adottsága és településtörténete a második fejezetben olvasható.

Mesteri agrártelepülés, amelyet szántóföldek vesznek körbe. Egyedül a Ság hegy lábánál vannak nagy kiterjedésű rétek, melyek a falu keleti határát képezik.

4.2. Módszertan

4.2.1. Terepbejárás

Tájtörténeti kutatásom első lépéseként bejártam Mesteri község határát, kiemelten a közelében lévő nagy kiterjedésű réteket. A településen nőttem fel, ezért a falu egész határát már gyerekkorom óta ismerem. A szakdolgozati kutatás keretében 2018-ban, 2019-ben végeztem terepbejárásokat, melyek során kiemelt figyelmet szenteltem a nagy kiterjedésű rétekre (pl. Csikor-rét). A terület jelenkori állapotáról rendszerint készítettem fényképeket.

4.2.2. Történelmi térképek, légi és műholdfelvételek elemzése

Második lépésként kutatásom során a magyarországi katonai felméréseinek kataszteri térképeit használtam fel. Ezt a www.mapire.eu weboldalon keresztül értem el. Az elemzéshez jelmagyarázatot használtam, így szélesebb látókörben sikerült értelmezni a történelmi térképeket. A kataszteri felmérések után a www.fentrol.hu légi és műholdfelvételeit dolgoztam fel. Az ingyenesen letölthető légifelvétel az 1969-es évből származik. Ehhez a felvételhez nem volt szükség jelmagyarázatra.

4.2.3. Interjúk készítése

Harmadik lépésként egy részletes kérdéssort állítottam össze, mely a település különböző művelési ágú részeire (szántók, rétek/legelők, szőlők/gyümölcsösök, erdők) vonatkozik (1. melléklet).

A kérdésekkel, hólabda módszert alkalmazva felkerestem idősebb korosztályba tartozó helyi lakosokat, akiket régebről ismertem vagy a felkeresett adatközlők ajánlottak. Összesen hét személlyel készítettem félig strukturált interjút (lásd lentebb Adatközlők névsora és adataik).

Mindegyik személyt egyszer látogattam meg. Az interjúkat begépeltem és a válaszokat az interjúalanyok monogramjával jelöltem és kérdésenként csoportosítottam. Az interjúalanyok válaszaikat nehezen tudták elhelyezni térben és időben, egyes személyek tág időintervallumot öleltek fel, a tsz előtti időktől (1940-es évek) egészen napjainkig (2019), emiatt a válaszokat témakörök szerint csoportosítottam és értelmeztem, korszakokra bontás nélkül.

Adatközlők névsora és rövid bemutatásuk

Farkas Piroska

1950-ben született, születése óta Mesteriben él. Jelenleg nyugdíjas, saját ellátásra gyümölcsöt, zöldségeket termeszt. Háztáji szárnyasai vannak.

Góczán Gyözőné, született Mestery Ilona

1951-ben született, tősgyökeres lakosa a falunak. Családfakutatással tölti nyugdíjas napjait.

Góczán Józsefné, született Molnár Julianna

1938-ban született, 1940-óta lakik a településen. Már nyugdíjba vonult. Díszkertet gondoz.

Gócze Lajos

1936-os születésű, azóta itt él Mesteriben. Nyugdíjas hétköznapi éli. Saját szőlőhegyét műveli, háziállatokat tart.

Kocsi Ágnes

1957-es születésű nyugdíjas tanárnő. Saját kertet gondoz és baromfiféleket tart.

Mestery Lajos

1946-ban született, nyugdíjas férfi. Szülőházát gondozza a településen. Szőlőművelést a mai napig folytat a Ság hegyen.

Tuboly Lajosné, született Svendor Irén

1990 óta állandó lakosa Mesterinek. Férje a helyi termelőszövetkezetnél dolgozott. Jelenleg nyugdíjas napjait éli.

5. Eredmények és értékelésük

5.1. Mesteri és környékének felszínborítása és tájhasználat a történelmi térképek, légi és műholdfelvételek alapján

Az 1784-ben készült I. Katonai Felmérésen (7. ábra) jól kivehető a település és a Ság hegy közelsége. A hegy teljes egészében szőlővel van borítva, valószínűleg a gyümölcsösök együtt voltak a szőlővel a hegyen. A Ság hegytől északnyugati irányban egy kisebb erdő látható, ez ma is megtalálható. Erdővel fedett terület csak a falutól délre található még. Ez választja el Alsó-Mesterit Miskétől. Miskétől északra egy homokkibúváson szintén szőlőművelés zajlott. A falu még két részből állt, Felső- és Alsó-Mesteriből. A település és a Ság hegy között egy egybefüggő nedves rét terül el. Ezen a mocsaras réten Kopona felé egy meder nélküli vízfolyás folyik. A falu házai mögött gyümölcsösök terültek el, a két településrész között és a gyümölcsösön túl pedig szántóföldek húzódnak.

7. ábra Mesteri az I. Katonai Felmérésen (1784) (Forrás: Internet7)

A XIX. század közepéhez érve készült el a II. Katonai Felmérés (8. ábra), 61 évvel későbbi állapotokat rögzítve. Gyakorlatilag nem változott a táj. Némiképpen változás abban jelentkezik, hogy a kisebb erdőfoltok eltűntek, a vizenyős rét „összehúzódott”, mert egy részüket szántóvá alakították. A nedves réten vízrendezés figyelhető meg, egy vízvezető árok húzódik észak-déli irányban. Ez a vízvezető árok még a mai napig is ugyanitt megtalálható, „Mágorta” néven jelzik a mai térképek. A déli határban lévő erdő területe csökkent, fás legelő lett a helyén,

amelyen magányosan álló fák és bokorcsoportok adtak árnyékot, továbbá gémeskutakat alakítottak ki rajta. A Ság hegyen a szőlőterületek között kis gyümölcsöskerteket jelöltek. A települések nagyobbak lettek, a lakott részek közötti terület lecsökkent.

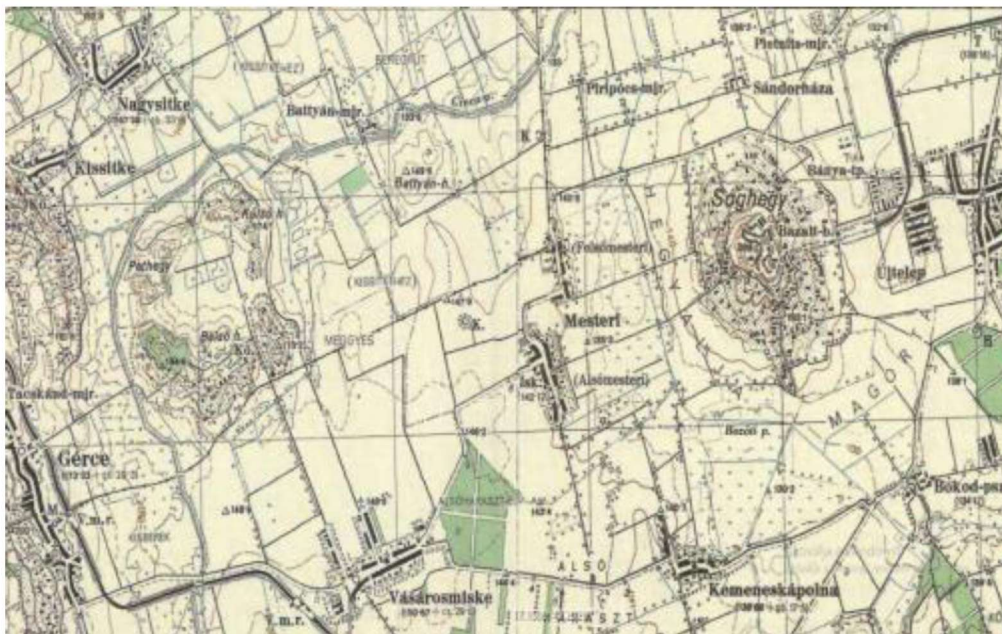
8. ábra Mesteri a II. Katonai Felmérésen (1845) (Forrás: Internet8)

A XIX. század végéhez közeledve végeztek még egy Katonai Felmérést (9. ábra), a harmadik térkép 1880-ban készült el. Ezen a felmérésen változatlanul megtalálhatóak a rétek, a mocsaras rét is megmaradt. Az erdőterületek viszont tovább csökkentek. Az úthálózat fejlődésnek indult. Az utakat telepített fasorok szegélyezik, az út mind két oldalán. Jelentősebb változás nem észlelhető az eltelt 35 év alatt.

9. ábra Mesteri a III. Katonai Felmérésen (1880) (Forrás: Internet9)

Az utolsó Katonai Felmérést a XX. század közepe körül, 1941-ben végezték (10. ábra). Itt sem tapasztalhatunk jelentősebb változást, a két településrész még mindig nem ért össze. Az út menti fasorok száma lecsökkent. A közlekedési úthálózat egyre jobban kezdett kiépülni már. Ebben az időszakban a bányászat meghatározó szerepet töltött be a Ság hegy életében.

10. ábra Mesteri a IV. Katonai Felmérésen (1941) (Forrás: Internet10)

A 11. ábrán az 1969-es állapot figyelhető meg. Már csak Mesteri mellett található meg a rétek, viszont változatlan kiterjedésben. A Ság hegytől délre a rétek folyamatos összefüggése elveszett. Az összeköttetés valószínűleg a tsz alatti időkben szűnt meg, sok rétet felszántottak, mint ahogy egyes utak felszántására is sor került. A falut vagy rét, vagy szántóföld határolta csak. A Ság hegyi szőlőművelés folyamatosan zajlott.

A légifelvételen jól kivehető, hogy a Ság hegy alatti rétek mennyire nedvesek, vizenyősek.

11. ábra Légifelvétel Mesteriről (1969) (Forrás: Internet11)

5.2. Tájéörténet a helyi adatközlők elmondása szerint

5.2.1. Erdők

Az adatközlők döntő többségében (85%-ban) a Miskei erdőt említették, mint a falu határában fekvő erdőterület. Válaszként elhangzott még Káld, Gérce, Sitke és Hetye erdeje is. Egy személy volt, aki szerint nem található erdő a falu közvetlen környezetében. A Ság hegyhez tartozó erdős rész is meg lett említve. Az említett erdőkben a tölgyfa (*Quercus* spp.), a cser tölgy (*Quercus cerris*) és a fehér akác (*Robinia pseudoacacia*) a jellemző fafaj az interjúalanyok szerint. Főként azokat a fajokat ismerték, amelyeket rendszeresen gyűjtöttek és jól lehetett velük tüzelni. Megoszló volt a vélemény arról, hogy telepített vagy természetes erdők-e ezek. Inkább a telepítés felé hajlottak a megkérdezett személyek. Abban viszont mind megegyezett a válasz, hogy a tűzifára szüksége volt az akkori embereknek, és főként ezért jártak ki az erdőbe.

Nagyjából ismertek erdőket vagy erdős részeket a faluhoz közel. Az erdőket fakitermelésre használták. A későbbi időszakot már az erdei kirándulás is jellemezte. Tobozokat szedtek az emberek, vadászni és gombászni a mentek az erdőbe.

A megkérdezett lakosok szerint az elmúlt 70 évben többé-kevésbe megváltoztak az erdők. A fő fafajok ugyanazok maradtak, ám a fával borított területek nagysága csökkent. A kitermelés módját a gépesítés vette át inkább, felváltva a kézi gallyazást és a kézi munkát (12. ábra). Az erdőállományok megváltozásának oka egyesek szerint az éghajlatváltozás, mások szerint a munkaerőhiány. A munkaerőhiány azért változtatta meg az erdőket, mert fakitermelők helyett üzemi gépeket alkalmaznak. Eltűnni nem tűnt el teljes erdőrészt, hiszen a kivágott fák helyére újakat ültettek. Erről egyhangúan megegyezett mindenki. Volt rá példa, hogy olyan helyen, ahol előtte nem volt erdő, ott telepítettek. Ez a tsz ideje alatt következett be. Azóta nem növekedett az erdőterületek összterülete. Olyan fafajokat telepítettek elsősorban, amelyek rövid időn belül képesek megnőni, jellemzően a fehér akácot (*Robinia pseudoacacia*).

Az erdők jövőjét harminc évre előre láthatóan senki sem tudja megmondani, feltevések azonban születtek róla. A tarvágás és utánpótlás módszerét említették főként, valamint arra is gondoltak, hogy nem lesz elegendő tűzifa a növekvő népesség miatt. Úgy gondolják, hogy a helyes erdőgazdálkodás és gondozás ezt mindenképp szeretné megakadályozni.

12. ábra Korabeli fakitermelés (1970-es években) (Forrás: saját gyűjtésű kép)

5.2.2. Szőlők, gyümölcsösök

A szőlőhegyek alapvető művelési módját a szőlők és gyümölcsösök jelentették. Általában együtt voltak a gyümölcsfák a szőlőkkel és régen nem kellett annyira kezelni őket, mint manapság. Napjainkban permetezni, gondozni és metszeni kell őket, ami felhagyásuk elsődleges indoka. Egyre többen vásárolnak inkább szőlősgazdáktól, pincészetektől. Agrár-erdészeti rendszerként működik.

Az adatközlők a szőlőterületeket egyhangúan a Ság hegyhez kötötték. Négyen Miske (mai nevén Vásárosmiske) hegyét is szóba hozták, valamint a Kis-Somlyó hegy is említésre került. Általában cseresznye-, körte-, alma- és barackfa volt a legjellemzőbb, de a válaszok 28%-ában a diófa is szerepelt. Külön gyümölcsösöskertekről csak a házak környékén beszélhetünk.

A szőlőművelés kézi erővel történt, nem géppel. A falu határának használata alapvetően igen nagy emberi kézimunkára alapult, annak köszönhetően is jött létre és a helyiek is használják. Kezelése gépekkel történik, nem közvetlen a helyiek használatára jellemző. A művelés nehéz fizikai munkának számított, hiszen a szőlő bekapálása, metszése, permetezése és betakarítása megterhelő volt. Szőlőhegy sajnos tűnt el, ennek legfőbb oka a megkérdézett lakosság szerint a művelés felhagyása. A fiatalabb korosztály ma már nem érdekelt a szőlőművelésben, az idősebb korosztálynak pedig egyre kevesebb ereje lesz hozzá. A felhagyott szőlős terület természetes úton elkezd cserjésedni, mesterséges úton pedig kivágásra kerül a szőlőültetvény, helyére esetenként gyümölcsfákat ültetnek. Ennek az oka, hogy a gyümölcsfák kezelése kevésbé megterhelő munka. Manapság már nem jellemző a szőlőtelepítés, inkább a pótlásra fektetnek nagyobb hangsúlyt. Ez a folyamat viszont a tsz alatt nem így történt. Az akkori fiatalság úgy gondolta, hogy minél több szőlő telepítése több borral jár. Abban az időben a bor kiemelkedő fontossággal bírt, státuszsimbólum volt.

Arra a kérdésre, hogy mikor szerettek az interjúalanyok kint lenni a szőlősben és gyümölcsösben, igen megosztó válaszokat kaptam. A megkérdézettek 58%-a évszaktól függően, inkább tavasszal és ősszel, míg 42%-a az év bármely szakában szeretett kint lenni. A tavaszi munkálatok és az őszi szüret (13. ábra) erősen befolyásolta a szőlősben töltött időt. Kettő fő pedig a mai napig műveli a szőlőjét.

Legnagyobb változásként úgy gondolták a válaszadót, hogy művelési mód megváltozása és a területek felhagyása szinten nagy változást hoz, de leginkább az, hogy hagyományos szőlőfajták helyébe nemesített fajták lépnek. A termés hozamot így növelni tudják a szőlősgazdák.

13. ábra Ság hegyi szüret az 1959-ben (Forrás: Góczán Gyözőné interjúalanytól kapott fénykép)

5.2.3. Rétek – hegyen és nedves helyen

Legelőször térben szerettem volna lehatárolni az interjúalanyokkal, hogy hol történt a kaszálás. Különböféle válaszokat kaptam erre a kérdésre. A Ság hegy lábánál elterülő rétek 71%-ban meg lettek említve (pl. Csikor rét, Hosszú rét néven), de utak szélén és árkok partján is kaszáltak. Közös jellemzőjük, hogy a kaszált területek nem meredek térszínek. Ezek a rétek nedvesek, laposak voltak, évente általában kétszer kaszálták őket. Terméshozamát nézve jó hozammal rendelkeztek a lakosok szerint. Rét eltűnéséről sikerült információt szereznem és az okáról is. Beszántásra kerültek a szántóföldek közötti kisebb kaszáló területek. Ezzel szemben új rét nem alakult ki az adatközlők elmondásai alapján.

A rétek rendeltetése a szénatermelés volt, a haszonállatok téli takarmányozására ezt az összegyűjtött és kaszált szénát használták az emberek. Egyéb hasznosítási módról nincs tudomásom. A kaszálás kézzel történt, a férfiak végezték, a nők pedig összegyűjtötték a szénát. Az évi kaszálásra először májusban, majd augusztusban került sor. Az összegyűjtött szénát gereblyezés után boglyákba rakták (14. ábra), majd akinek a háza tájékán volt pajtája, ott

elhelyezte. Ellenkező esetben kint hagyta a réten. Akkoriban a rét, mint egy munkahely, úgy működött. A munkavégzésen kívül gombászni (főleg mezei szegfűgombát), virágokat és gyógynövényeket szedni jártak ki az interjúalanyok.

Fontos megemlíteni, hogy a hegyi és nedves helyen lévő rétek szénája különbözött egymástól. Erre a kérdésre is kerestem a választ több-kevesebb sikerrel. A megkérdezett hét emberből négyen ismerték a különbséget. Minőségében, illatában, összetételében és állagában eltér egymástól a hegyi és a réti széna. Az elmondások alapján arra a megállapításra jutottam, hogy a hegyi széna kedveltebb volt. A benne lévő fűszer- és gyógynövényeknek köszönhetően ízletesebbnek számított a szarvasmarhák számára. Az egyik adatközlő szerint a tehének tejének íze a hegyi szénával való takarmányozás hatására jobb ízű lett.

A jövőbeli változásokat egyelőre nem lehet tudni csupán elképzeléseket szöttek interjúalanyaim. A kaszálórétek flórájára kedvezőtlen hatást gyakorol a napjainkban végzett gépi kaszálás, már nem látják azokat a növényfajokat, amelyeket gyerekkorukban igen. A szárazodás veszélye is fennáll, illetve a terület csökkenését említik meg a megkérdezett lakosok.

14. ábra Szénagyűjtés az 1960-as évek közepe körül (Forrás: Gócze Lajos interjúalanytól kapott fénykép)

Alapvetően a rét az, ami meghatározó az interjúalanyok szerint, de maga a falu környéke szántóföldekkel van körbe véve. Emiatt hívjuk továbbra is agrártájként. A szántók jelentették

az életben maradás biztosítékait, habár művelése nehézségekkel volt tele. Az aratás számított a legkeményebb időszaknak, ilyenkor segítséggel együtt is dolgoztak. A nagyüzemi gazdálkodás pedig már alapvető tájváltást okozott.

Számukra fontosabbnak tűntek a rétek, mint a szántók. A korábban kisebb területű részek a tsz alatti idők óta tömbösített formában maradtak fenn, jellemzően homogén és egybefüggő területek. Ma már magántulajdonban vannak. A réteket nem lehet elválasztani az állattartástól. A legeltetést továbbra is végzik, csak a falunak elveszett benne a kapcsolata, a lakosság már nem érintett ezzel, hiszen egy máshol élő gazdálkodó állatai legelnek a mesteri réteken.

A réteken lévő kutak kialakítása nélkülözhetetlen volt az állatok itatásában. Ez általában gémes kút vagy sudaras kút formájában nézett ki. Az ásott kutak betongyűrűvel voltak kirakva. Friss és tiszta vizet szolgáltak, ami emberi fogyasztásra is alkalmas volt. A rendszeres használat miatt tisztításra nem szorultak, az öntisztulás folyamata játszódott le bennük. Manapság már csak tájba illő értéket képviselnek. A kutakon kívül árkok biztosították még a víz ellátását. A tsz ideje alatt lajtos kocsikkal szállították ki a vizet a legelőre. Vívezeték hiányában ezt a megoldást tudták kitalálni és kivitelezni.

Kutatásom során számos vizenyős gödröt találtam (15. ábra), amelyek esetében nem is gondoltam arra, hogy ezeknek régebben valamilyen funkciója volt. Az interjúztatás során derült ki, hogy ezeket a nedvesebb helyen lévő gödröket kenderáztatóknak használták és a helyiek mocsoláknak hívják. Ebben áztatták meg a kendert a korabeli lakosok. A termesztést saját parcellájuk végében végezték. Áztatás után megszáritották a kendert, majd vágták és fonták. A kenderből zsákokat (16. ábra), lepedőket, ponyvákat, konyharuhákat, abroszokat, törülközőket készítettek. Minden család saját jellel, szövésmintával rendelkezett (17. ábra), így felirat nélkül is be tudták azonosítani a tulajdonost, ha összekeveredtek a zsákok. Az én ükanyám is rendelkezett saját kenderáztatóval.

15. ábra Kenderáztató a réten (2019) (Forrás: saját készítésű kép)

16. ábra Kenderzsákok különböző mintákkal (Forrás: saját készítésű kép)

17. ábra A Góczán család egyedi jele egy kenderzsákon (Forrás: saját készítésű kép)

Ezeket a kenderáztatókat az 1969-ben készült légifelvételeken (18-19. ábra) is lehetett látni. A műholdképen sok mélyedést tudunk beazonosítani, rendszerint kicsik és szűkek. A fekete középpontjukat pedig a márciusban álló vízzel lehet magyarázni. A kora tavaszi vizeket összegyűjtötték, hiszen a rét mélyebb részein vannak.

18. ábra Légifelvétel a kenderáztatókkal (1969.03.09.) (Forrás: Internet12)

19. ábra Ráközelítve a kenderáztató gödrökre (1969.03.09.) (Forrás: Internet12)

A mostani felvételeken (20-21. ábra) nem annyira feltűnőek, de belenagyítva jobban kirajzolódnak a képen.

20. ábra Mostani műholdkép a kenderáztatókról (2019) (Forrás: Internet13)

21. ábra Nagyított kép a kenderáztatókról (2019) (Forrás: Internet13)

5.2.4. Legelők

A szarvasmarhák és sertések legeltetésére külön kijelölt legelőt biztosított a tsz. Ez általában a Ság hegy alatt történt, de a kettő falurész külön-külön rendelkezett saját legelővel is. Háztáji állattartás esetén az akkori emberek kijártak őrizni az állatállományt (22. ábra), csak az igen tehetősek engedhették meg maguknak, hogy felbéreljenek egy csordást vagy disznópásztort. Adatközlőim gyerekkorban sok időt töltöttek az állatok őrzésével. Napi szinten délelőtt nyolc órától délután öt óráig kellett felügyelni a legelő állatokat. A legeltetés időben minden évben általában Szent György napjától Szent Mihály napjáig tartott, viszont az időjárás függvényében ez kitolódhatott. Enyhe tél esetén rövidebb időre kihajtották a sertéseket a Ság hegy északnyugati részére.

Az állattartás célja a megélhetés biztosítása volt. Ez jelentette szinte az egyetlen lehetőséget, hogy fenn tudják magukat tartani az emberek. Sertést a húzáért, szarvasmarhát a tejéért tartottak. Tejtermékeket is állítottak elő, általában vajat, de a túró sem volt ritka. Baromfik közül elterjedt volt a tyúk, kacska, lúd és pulyka tartása is. Néhol galambfajtákat is neveltek töltött galamb vagy húsleves céljából.

A legelő gondozásáról erősen ellentmondásos válaszokat kaptam. Fele-fele arányban megoszlott erről a vélemény. Az interjúalanyok egyik fele szerint nem kellett gondozni, a természet önfenntartó folyamataira lett bízva. Mások szerint a trágyázás és boronálás segítségével kezelték a legelőket. Az állatok szelektív rágása miatt egyes gyomfajok megjelentek. A szúrós fajokat, például tövises iglice (*Ononis spinosa*), kézzel eltávolították a területről.

22. ábra Szarvasmarhák őrzése a legelőn, még a Ság hegyi bazaltbányászatot megelőzően (1909 előtt) (Forrás: Internet14)

5.2.5. Szántók

Mesteri agrár település, durván 85%-ban szántóföldek határolják. Adatközlőim úgy határolták le a szántóterületeket, hogy ahol nem rétek találhatóak, az mind szántó föld. Manapság már csak gépekkel művelik meg a földeket, viszont ezt a tsz előtti időben állati erővel végezték. Lovak és ökrök húzták az ekét rendszerint fogatban. A tsz ideje alatt az állatokat a kisebb teljesítményű gépek váltották fel (23. ábra). Ugyanezeket az állatokat használták a vetés elvégzésére is, majd később a kis vetőgépek kerültek előtérbe. Tavasszal általában árpát, kukoricát, napraforgót és búzát vetettek, ősszel pedig őszi búzát, rozst és őszi árpát. Lucerna és lóhere vetésére is volt példa. A tsz megalakulása előtt bíbor termesztésével is foglalkoztak az akkori emberek. Ez ma már nem jellemző. A háztáji gazdálkodást viszont a sárgarépa, borsó, mák, kapor, káposzta, sóska, spenót, hagyma, uborka, paradicsom és paprika termesztése jellemezte. Külön kiemelte az egyik interjúalany, hogy fekete retek és dinnye termesztésére nem került sor. A föld elmunkálását a nagyüzemi területeken kezdetben állati erővel végezték, majd felváltásukat a gépek jelentették. Külső segítséget lehetőség szerint igénybe vettek, ez általában a rokonság és a szomszédság volt. Az 1950-es, 1960-as években felszámolták a kisebb parcellákat és táblásítást vezettek be helyettük. Ennek velejárója, hogy a mezsgyék eltűntek a növényzetükkel együtt. A dűlőutak beszántásával könnyebben tudnak közlekedni a nagyüzemi gépek.

Péter-Pál napjaink megkezdődött az aratás, amely a tsz-t megelőzően kézzel zajlott. Az érett és lekaszált búzát kepebe rakták össze, ezután hagyták száradni. Gépiesített formában már

kombájnok végezték a munkát. A gabona tárolására a padlás volt a legalkalmasabb, ahova az emberek zsákszámmal hordták fel. Használata a kenyér előállításában és az állatok takarmányozásában valósult meg, illetve eladásra is szánták a felesleget. A megkérdezett lakosok egyhangúan a celldömölki malmot említették meg, mint a gabona őrlésének helyét. Minimum 200 éves múlttal rendelkezik és jó hírnevéről volt ismert. Tárolás céljára alkalmasnak számított a verem, főként burgonya és sárgarépa elraktározására. A gabona mellett sóban abált húsokat is tároltak a padlásokon.

23. ábra Hoffer traktorról végzett aratás a tsz ideje alatt (1960 körül) (Forrás: Góczán Győzőné interjúalanytól kapott fénykép)

6. Következtetések, természetvédelmi javaslatok

A kutatásom végzése során számos olyan tudnivaló birtokába jutottam, amik máshonnan nem vagy alig lettek volna elérhetőek. Az interjúk készítése közben felvetett tények olykor sokkal precízebbnek bizonyultak, mint az egyéb források. Az interjúalanyok által elsajátított és az akkori hétköznapiakban alkalmazott tudás elvesztése komoly problémákat vonna maga után. Ezért célszerű minél előbb feltárni ezeket és jelenkori eszközök igénybe vételével hasznosítani. A helyi ismeretek szinte teljesen nélkülözhetetlenek a gyakorlati természetvédelem megvalósulásában. A Ság hegyi szőlők hagyományos művelése agrár-erdészeti rendszerben valósult meg, ami napjainkban reneszánszát éli és melyben harmonikusan fenntartható a fás kultúra és a mezőgazdasági növénytermesztés egy időben és egy helyen (Varga et al. 2017).

A tájhasználat történeti kutatások tapasztalatai jól hasznosíthatóak lehetnének a területek degradációjának lassításában. Fontos kiegészítést jelentene az özönfajok felmérése. Mindezzel az élőhelyek minőségét javíthatnánk. A legeltető állattartás eltűnésével a legelők visszaszorultak, és ehhez kapcsolódó élőviláguk is. A cserjésedés folyamata során az értékesebb fajok kiszorulnak, helyükre generalista és zavarástűrő fajok nyomulnak. A legeltetés újramezítésével megállítható a területen végbemenő degradáció, továbbá korábban eltűnt fajok is megjelenhetnek. Ilyen kutatásokat végeztek a Tapolcai- és a Káli-medencében a szürkemarha- és bivalylegelőkön. A vizsgálat során a védett Borbás-kerep (*Lotus borbasii*) egyedeit találták meg. Ezen kívül Badacsonytördemencen a nem kaszált területeken a szintén védelem alatt álló kispészű aszat (*Cirsium brachycephalum*) példányaira lettek figyelmesek (Penksza-, és mtsai.; 2010).

Sokan nincsenek tisztában azzal, hogy milyen értékes területek veszhetnek el. Több figyelmet kellene fordítani az emberek tájékoztatására, amíg vissza lehet fordítani a kedvezőtlen folyamatokat. Állami támogatást is igénybe lehet ma már venni, amely motiváló erőt jelentene a problémák megoldására. Nagyobb hangsúlyt is fordíthatnánk a környezeti nevelésre, hiszen az ember és környezete közötti kapcsolat megértéséhez segítséget nyújtana. Ez a természethez való hozzáállást is befolyásolná. Véleményem szerint elsődleges célközönségnek a fiatalságot kellene tekinteni, hiszen legnagyobb szerepben rájuk hárul az élhető környezet fenntartása. Óvodákban és iskolák alsóbb tagozataiban meg lehetne már kezdeni az ismeretterjesztést, környezetük megismerését. Ezt nagyon sok helyen végzik is már. Mesteri környékén jó példa a Celldömölki Városi Általános Iskola, amely számos projektben vesz részt, mint például a „Fenntarthatósági Témahét” c. munkaprogram, illetve egy hetes erdei iskolát tart a Ság hegyen. Ezért ez az oktatási intézmény ökoiskolának számít. A programok keretein belül

környezetünket ismerhetjük meg már gyermekként (24. ábra). Saját magam is tagja voltam ezeknek a projekteknek (Internet15).

24. ábra Projektmunka a „Fenntarthatósági Témahét” c. munkaprogram alatt az ökoiskolában (2017) (Forrás: Internet16)

Egy másik lehetséges alternatíva az ökoturizmus, amelyet a gyógyfürdővel tudnánk összekötni. A Ság hegyet megcsodáló kirándulók a termálfürdőben (25. ábra) ki tudják pihenni a túra fáradalmait. Az ökoturizmus természeti területre irányul, feladata pedig a helyi értékek megőrzése. Ez az utazási típus felelősséget vállal a környezetért. Amellett, hogy hasznot hoz a helyi lakosság számára, a környezetbe kerülő szennyezéseket is korlátozza. Hasznot kizárólag akkor tud hozni, ha fenn tudjuk tartani az eredeti állapotokat. Természeti vonzerón alapszik, ezért természet- és környezetorientált. Résztevői többsége pedig hozzájárulnak a természet közeli állapotok megőrzésében. Ebben az újfajta szemléletmódban motiváló erőként funkcionálnak a természet-kulturális erőforrások. Hasonló tevékenységeket folytat Székelyföldön a népi fürdő mozgalom is (Internet17).

25. ábra A Mesteri Termal logója (Forrás: Internet5)

A faluban történő természetvédelmi akciókban én is aktívan részt veszek. Ilyen 2019-ben a „Te Szedd!” szemétszedési program (26. ábra), amelynek keretein belül Mesteri bel- és külterületén zsákszámnyi szemetet szedtünk össze a helyi lakosok bevonásával. Igyekeztünk minél több résztvevőt bevonni ebbe a kezdeményezésbe. Emellett rendszeresen vezetek túrákat a Ság hegyen (27. ábra).

26. ábra Helyi lakosok által szedett szeméttel megtelt zsákok (2019) (Forrás: saját készítésű kép)

27. ábra Ság hegy túra előtti csoportkép, túravezetőként keresztben elől a pályamunka készítője (Forrás: Internet18)

7. Összefoglalás

Ma a termálfürdőjéről ismert Vas megyei kis település, Mesteri tájhasználat történetének kutatását végeztem. A 18. század második feléig (1784) tudtam visszamenni időben, a katonai felméréseknek köszönhetően. A kataszteri térképek segítségével nyomon követtem a táj változásait. A tájszerkezete hasonló volt a maihoz, az igen kis kiterjedésű erdők mellett nagy területen voltak szántóföldek és rétek, központi szerepben a Ság heggyel, mint a szőlőművelés színhelyével. A szőlőművelés hagyománya a mai napig él. Ahogyan haladunk előre az időben, a nagy kiterjedésű réteket mind felszántották, kivéve Mesteriben. Az 1990-es évek végéig a falu saját tehenei legeltek a réteken, miután megszűnt a termelőszövetkezet, hanyatlani kezdett az állattartás, a kihajtás is megszűnt. Felhagyva viszont nem lettek a legelők, egy vállalkozás használatában vannak és az ő állataik legelnek rajtuk. A szántóföldi művelés továbbra is folyik, mára magántulajdonba kerültek ezek a területek is.

Munkám során legnagyobb segítséget a helyi lakosok elmondásai jelentették. Összesen hét emberrel sikerült félig strukturált interjút készítenem. Azt tapasztaltam, hogy magas szintű ismeretek birtokában vannak. Mivel régen az önellátásra rendezkedtek be, a környezetükre sokkal jobban odafigyeltek, nemcsak a házuk tájékát, de még az utcát is felsöpörték. Amit csak lehetett, azt mind felhasználták, szemetet szinte nem is termeltek. Legnagyobb felfedezésem a réteken lévő kenderáztatók („mocsolák”), amelyeket korábban is láttam, de nem gondoltam, hogy funkciójuk is volt. Meglétüket 1969-ig tudtam visszakeresni a korabeli légifelvételeken. Szerencsére néhányat a mai napig eredeti állapotában lehet találni, a többit valószínűleg betemethették.

A gyakorlati természetvédelem számára szinte nélkülözhetetlen információkkal rendelkeznek a tájban élő emberek. Ismerik a közvetlen környezetükben élő növény- és állatfajok előfordulási helyeit, népies elnevezéseit és az évszakok változásával való megjelenésüket. Ez az ismeret egy mai természetvédelmi vagy agrár szakember tudásával is felérhet, néhány esetben meg is haladhatja azt. A művelések folyamataival is tisztában voltak, így a gazdálkodás lehetséges felhagyásának következményeit egészen pontosan tudták előre. Évtizedekkel ezelőtt ellenőrizve voltak ezek a folyamatok, a napjainkban történő modernizált beavatkozások hatásait sajnos nem látjuk előre.

8. Felhasznált források jegyzéke

8.1. Irodalomjegyzék

Babai, D., 2013. *Hegyvidéki növényzet botanikai és etnoökológiai szempontú vizsgálata Gyimesben (Keleti-Kárpátok Románia)*, Phd értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Biológiai Doktori Iskola, 204 pp..

Dövényi, Z., 2010. Magyarország kistájainak katasztere., In: Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, pp. 533-535. pp..

Marosi, S. & Somogyi, S., 1990. Magyarország kistájainak katasztere. In: Budapest: MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, pp. 791-794. p.; 798-802. p..

Molnár, Zs., 2011. *Hortobágyi pásztorok hagyományos ökológiai tudása a legeltetésről, kaszálásról és ennek természetvédelmi vonatkozásai*, hely nélk.: Természetvédelmi Közlemények 17, pp. 12-30.

Molnár, Zs., Bartha, S. & Babai, D., 2009. *A népi növényzetismeret (etnobotanika) és az etnoökológiai, ökológiai antropológiai megközelítés szerepe napjaink vegetáció- és táj kutatásában*, Botanikai Közlemények 96: 95-116 pp: ismeretlen szerző

Penksza, K., Szentés, S., Loksá, G. Dannhauser, C. & Házi, J., 2010.. *A legeltetés hatása a gyepekre és természetvédelmi vonatkozásai a Tapolcai- és a Káli-medencében*. Budapest, Természetvédelmi Közlemények 16, pp. 25-49.

Varga, A., Samu, Z. & Molnár, Zs., 2017. *A fás legelők és legelőerdők használata magyarországi pásztorok és gazdálkodók tudása alapján.*, hely nélk.: Természetvédelmi Közlemények 23: 242-258.

8.2. Internetes források

Internet1: http://eduvital.net/files/biol-hatteranyag/Molnar_Hagyomanyos%20okologia.pdf

hozzáférés időpontja: 2019.10.02.

Internet2: <https://helyesiras.mta.hu/helyesiras/default/akh12> hozzáférés időpontja: 2019.10.02.

Internet3: <https://www.google.hu/maps> hozzáférés időpontja: 2019.10.02.

Internet4: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Mesteri> hozzáférés időpontja: 2020.03.23.

Internet5: <https://www.mesteritermal.hu/mesteri.html> hozzáférés időpontja: 2020.03.23.

Internet6: <http://mesteri.hu/telepulesunk-2/> hozzáférés időpontja 2020.04.20.

Internet7: <https://mapire.eu/hu/map/firstsurvey->

[hungary/?layers=147&bbox=1889742.4658519414%2C5977418.654643059%2C1915520.8536411172%2C5985062.357471576](https://mapire.eu/hu/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=1889742.4658519414%2C5977418.654643059%2C1915520.8536411172%2C5985062.357471576) hozzáférés időpontja: 2020.04.02.

Internet8: <https://mapire.eu/hu/map/secondsurvey->

[hungary/?layers=5&bbox=1889742.4658519414%2C5977418.654643059%2C1915520.8536411172%2C5985062.357471576](https://mapire.eu/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=5&bbox=1889742.4658519414%2C5977418.654643059%2C1915520.8536411172%2C5985062.357471576) hozzáférés időpontja: 2020.04.02.

Internet9: <https://mapire.eu/hu/map/thirdsurvey75000/?layers=43&bbox=1889742.4658519414%2C5977418.654643059%2C1915520.8536411172%2C5985062.357471576> hozzáférés

időpontja: 2020.04.02.

Internet10: <https://mapire.eu/hu/map/hungary1941/?layers=29&bbox=1889742.4658519414%2C5977418.654643059%2C1915520.8536411172%2C5985062.357471576> hozzáférés

időpontja: 2020.04.02.

Internet11: <https://www.fentrol.hu/hu/legifoto/170560?r=1&c=1904781.8220759998:5979228.7179735005:7> hozzáférés időpontja: 2020.04.02.

Internet12: <https://www.fentrol.hu> hozzáférés időpontja: 2019.11.01.

Internet13: <https://earth.google.com/web/> hozzáférés időpontja: 2019.11.01.

Internet14: <https://www.cellbibl.hu/> hozzáférés időpontja: 2020.07.07.

Internet15: <http://www.celliskola.hu/> hozzáférés időpontja: 2020.10.02.

Internet16: https://www.facebook.com/Celld%C3%B6m%C3%B6lki-V%C3%A1rosi-%C3%81tal%C3%A1nos-Iskola-367418080122379/?tn-str=k*F hozzáférés időpontja: 2020.10.03.

Internet17: <https://www.arstopia.hu/szoveg-kalaka> hozzáférés időpontja: 2020.10.08.

Internet18: <https://www.facebook.com/termalhotelmesteri/photos/a.1968487803461480/2258011094509148> hozzáférés időpontja: 2020.10.08.

8.3. Ábrajegyzék

1. ábra Mesteri elhelyezkedése műholdképen (forrás: Internet3)	7
2. ábra Jelenkori műholdfelvétel Mesteriről (Forrás: Internet3)	9
3. ábra Réti boglárcák (<i>Ramunculus acris</i>) által uralt rét 2019-ben (Forrás: saját készítésű kép)	10
4. ábra Felhagyott legelő gémeskúttal (2019) (Forrás: saját készítésű kép)	10
5. ábra Szőlőültetvény gyümölcsfákkal a Ság hegyen (2020) (Forrás: saját készítésű kép)....	11
6. ábra Repce januári ködben (2018) (Forrás: saját készítésű kép).....	11
7. ábra Mesteri az I. Katonai Felmérésen (1784) (Forrás: Internet7).....	14
8. ábra Mesteri a II. Katonai Felmérésen (1845) (Forrás: Internet8)	15
9. ábra Mesteri a III. Katonai Felmérésen (1880) (Forrás: Internet9).....	16
10. ábra Mesteri a IV. Katonai Felmérésen (1941) (Forrás: Internet10).....	16
11. ábra Légifelvétel Mesteriről (1969) (Forrás: Internet11).....	17
12. ábra Korabeli fakitermelés (1970-es években) (Forrás: saját gyűjtésű kép).....	18
13. ábra Ság hegyi szüret az 1959-ben (Forrás: Góczán Gyözőné interjúalanytól kapott fénykép).....	20
14. ábra Szénagyűjtés az 1960-as évek közepe körül (Forrás: Gőcze Lajos interjúalanytól kapott fénykép).....	21

15. ábra Kenderáztató a réten (2019) (Forrás: saját készítésű kép)	23
16. ábra Kenderzsákok különböző mintákkal (Forrás: saját készítésű kép)	24
17. ábra A Góczán család egyedi jele egy kenderzsákon (Forrás: saját készítésű kép).....	24
18. ábra Légifelvétel a kenderáztatókkal (1969.03.09.) (Forrás: Internet12)	25
19. ábra Ráközelítve a kenderáztató gödrökre (1969.03.09.) (Forrás: Internet12)	25
20. ábra Mostani műholdkép a kenderáztatókról (2019) (Forrás: Internet13)	26
21. ábra Nagyított kép a kenderáztatókról (2019) (Forrás: Internet13)	26
22. ábra Szarvasmarhák őrzése a legelőn, még a Ság hegyi bazaltbányászatot megelőzően (1909 előtt) (Forrás: Internet14).....	28
23. ábra Hoffer traktorral végzett aratás a tsz ideje alatt (1960 körül) (Forrás: Góczán Gyözőné interjúalanytól kapott fénykép).....	29
24. ábra Projektmunka a „Fenntarthatósági Témahét” c. munkaprogram alatt az ökoiskolában (2017) (Forrás: Internet16).....	31
25. ábra A Mesteri Termal logója (Forrás: Internet5).....	31
26. ábra Helyi lakosok által szedett szeméttel megtelt zsákok (2019) (Forrás: saját készítésű kép).....	32
27. ábra Ság hegy túra előtti csoportkép (Forrás: Internet18).....	32

9. Köszönetnyilvánítás

Köszönetet szeretnék mondani Dr. Bódis Judit egyetemi docensnek, aki konzulensem volt és kiváló szakértelmével segítette a szakdolgozatom létrejöttét.

Köszönetet szeretnék mondani Dr. Varga Annának, aki társkonzulensem volt és praktikus javaslatokkal látott el a szakdolgozat készítése során.

Köszönetet szeretnék mondani Takács Attilának, aki segített a kenderzsákokkal kapcsolatban.

Köszönetet szeretnék mondani Pacsai Bálintnak, aki a növényfajok határozásában nyújtott kiemelkedő segítséget.

A helyi lakosoknak is köszönöm, hogy segítettek idővel, tanítással és tudásuk megosztásával a táj történetéről.

10. Mellékletek

1. Melléklet

A félig strukturált interjú kérdései csoportosítva:

Erdők

Merre ismer erdőket a környékben?

Milyen erdők ezek? Milyen fák nőnek benne?

Telepített erdők vagy természetes, maguktól kelt erdők?

Mire használták ezeket az erdőket (Tsz előtt, Tsz alatt, Tsz után, Mostanában)?

Maga kijárt ezekbe az erdőkbe? Mit csinált ott?

Megváltoztak gyerekkora óta / amióta ismeri ezeket az erdőket?

Hogyan változtak meg?

Miért változtak meg?

Tűnt-e el teljesen erdő a falu határában?

Lette-e új erdő, olyan helyen, ahol nem volt előtte erdő?

Hogyan jöttek létre ezek az új erdők?

Milyen féle fák vannak ezekben az új erdőkben?

Milyenek lesznek a mai erdők 30 év múlva maga szerint?

Szőlők, gyümölcsösök

Hol voltak szőlők?

Együtt voltak-e a gyümölcsösökkel?

Voltak-e külön gyümölcsösök kertek?

Hogyan művelték ezeket?

Tűnt-e el szőlőhegy?

Telepítettek-e szőlőt?

Mikor szerettek kint lenni a szőlőben/gyümölcsösben?

Ön szerint mi a legnagyobb változás a falu szőlőiben, gyümölcsöseiben?

Rétek – hegyen és nedves helyen

Hol kaszáltak a falu határában?

Ön szerint mi a legnagyobb változás a réteken gyerekkora óta / amióta ismeri?

Milyen féle rétek voltak ezek?

Tűnt-e el rét? Van-e új rét?

Mire használták a réteket?

Milyen célból jártak ki a rétre?

Tudna mesélni a hegyi széna és a réti széna közti különbségről?

Mikor kaszáltak? Hogy folyt a szénakészítés?

Hol legeltettek a falu határában?

Ön szerint mi a legnagyobb változás a legelőkön a gyerekkora óta / amióta ismeri?

Milyen állatokat legeltettek?

Meddig tartott időben a legeltetés?

Hol legeltettek?

Milyen állatokat legeltettek?

Milyen célból tartották az állatokat?

Ki terelte az állatokat?

Mi volt a legeltetésnek a rendje?

Hogyan gondozták a legelőt? Pucolták-e?

Hogyan itattak a legelőn?

Szántók

Ön szerint mi a legnagyobb változás a szántóföldi területeken, művelésben gyerekkora óta/amióta ismeri a falu határát?

Hol voltak a szántók a falu határában?

Más volt a szántóföldi művelés, mint manapság?

Mi volt az időrendje a szántóföldi növénytermesztésnek?

Milyen módon történt a szántás?

Mivel szántottak?

Mivel vetettek?

Milyen növényeket vetettek?

Mivel munkálták el?

Családonként vagy külső segítséggel dolgoztak?

Esetleg lovakat használtak?

Mikor és mivel csinálták az aratást?

Mivel csépeltek? Közösen vagy külön végezték?

Hol tárolták a gabonát? Az megtermelt takarmányt hol használták fel?

Hol őrölték a gabonát?

Milyen kapás növényeket termeltek?

Hogyan, hol és miként tároltak télen?

Milyen zöldségeket termeltek? Cukorrépa volt e közte esetleg?

Lucerna és bíbor kérdése

Hol közlekedtek régen a szántók között?

Mikor szántották be a dűlőutakat és miért?

Hol voltak kutak a falu határában?

Mire használták ezeket a kutakat?

Tisztították-e ezeket a kutakat?

Termesztettek-e kendert a falu határában?

Hol voltak a kenderföldek?

Hol áztatták a kendert?

Hogyan dolgozták fel?

Mire használták a kendert?

Összefoglaló kérdések

Maga szerint mire érdemes figyelni a falu határában gazdálkodás során?

Mit tanácsolna egy mostani fiatalnak, aki most kezdene el gazdálkodni ebben a térségben?

Vannak-e régi fényképek?

NYILATKOZAT

Aláírással nyilatkozom arról, hogy a dolgozat saját munkám, a felhasznált irodalmat korrekt módon kezeltem, továbbá a munkámra vonatkozó jogszabályokat betartottam.

Keszthely, 2020. 12. 02.

Handwritten signature in cursive script, reading "László Kóler".

aláírás